

Els 'argunets' catalans de Malta i els arguments de la fonètica

Autor: Montserrat Camps

Data de publicació: 02-12-2019

La Montserrat Camps prova amb nous arguments que el mot 'l-argunett' de la llengua maltesa prové en realitat, tal com defensa en Jordi Bilbeny, del català 'orguenet'. Comunicació presentada al 19è Simposi sobre la Història censurada de Catalunya, Arenys de Munt novembre del 2019.

Fa uns mesos, en Jordi Bilbeny va publicar al web INH un article intitulat "Malta i la guitarra catalana", una excel·lent investigació que demostra amb força proves que la guitarra és un instrument originari català. Cap al final del treball aporta una dada que queda dita com de passada, però que considero cabdal. Llegim-ne el paràgraf:

"I encara vull aportar una altra dada reveladora: el ghana s'havia acompanyat, així mateix, amb un petit orguenet, que rep el nom maltès de l-argunett, pronúncia deformada evident del terme català orguenet o organet, del qual en podem veure un pas intermedi en el fet que dels orguinells (estris fets d'espart, de canyes o de vímet, per portar càrrega a l'esquena d'una bèstia) se'n diguin també arguenells o arganells, amb una a ben marcada. Per l'amic i filòleg Jordi Prenafeta, «el fenomen que hauria generat aquesta variació morfològica del mot català orguenet a "argunet", si fos el cas, seria una simple metàtesi vocàlica a partir de la pronunciació en català oriental /u???'n?t/. La metàtesi és el fenomen articulatori pel qual s'intercanvien dues síl·labes, dues consonants o, com en l'hipotètic cas que plantejges, dues vocals. És un procés natural de variació lingüística habitual arreu del domini lingüístic català, i especialment freqüent en el català de l'Alguer». Al Principat, així mateix, també s'ha donat el mateix fenomen d'intercanvi fonètic en el cas del mot «llonganissa» (pronunciat amb u/a), que en diverses comarques es diu, però, «llangonissa» (dit amb a/u)."

Bilbeny parla del mot maltès argunetts (orguenets) i afirma, d'una manera ben raonada, i mitjançant el reforç de Prenafeta, que hi ha una metàtesi. És cert. Les metàtesis (metaplasmes també en diuen) són fenòmens fonètics universals, es produeixen en l'oralitat i consisteixen en un canvi d'ordre de dos o més sons en l'interior d'una paraula. La gramàtica històrica les classifica segons siguin senzilles costra/crosta, Grabiell/Gabriel), recíproques o per contacte(

metereologia/meteorologia, àliga/àguila) o a distància (Mosserulla /Mollerussa). També sabem que es donen entre consonants (síl·labes) i entre vocals. El cas que ens interessa aquí és aquest darrer, les metàtesis vocàliques.

Encara que algunes síl·labes no deixen clara la voluntat d'assemblar-se o de diferenciar-se de la vocal propera (hortalà/hortolà o Salamó/Salomó), la majoria de les metàtesis obeeixen a dos motius bàsics: l'assimilació i la dissimilació.

La metàtesi per assimilació és aquell fenomen fonètic pel qual un so exerceix una influència articulatòria sobre un altre, la qual cosa provocaria que dues vocals diferents de dues síl·labes contigües es pronunciessin igual. Alguns exemples d'aquest primer cas serien ragollós/rogallós, Miquenensa/Mequinensa o cimitiri/cementiri.

La metàtesi per dissimilació, en canvi, pretendria alterar un so per diferenciar-lo d'un altre d'igual o similar, de dues síl·labes contigües. És el cas de xofagor/xafigor, esturnegar/esternu(d/g)ar, tórtera/tórtora, eroneta/oreneta, xumeneia/xemeneia, xicolata/xocolata, prèssic/préssec, animorar/enamorar. Carme Junyent diu que per a algunes àrees de l'aparell fonador les repeticions són difícils i en això es basarien molts jocs de paraules i embarbussaments ("plou poc, però pel poc que plou, plou prou"), que pretendrien jugar amb la dificultat. Així doncs, mentre l'assimilació es dona per simplificació articulatòria, la dissimilació s'associa a alguna dificultat neurofisiològica, la qual cosa afecta sovint les seqüències de nasals i líquides, on una lateral es canvia per una vibrant o a l'inrevés (pelegrí/peregrí o juliol/juliol). La teoria de Junyent va en la línia de la meua investigació quan afirma que la dissimilació no acostuma a ser un cas esporàdic, sinó que sovint es converteix en hàbit lingüístic universal i ho fa citant un exemple que va revelar Dempwolf sobre la llengua ngaju-dayak, que es parla a Borneo. Aquesta llengua dissimilava la seqüència s...s en t...s, de manera que "tisik" (escata) o "tuso" (pit) substituïen "sisik" i "susu" de l'idioma malai, o bé convertien els mots tagals "sisid" i "soksok" en "teser" (capbussament) i "tusok" (estrènyer), en una clara voluntat de dissimular, de diferenciar.

Si ens centrem en el mot orgue, veiem que fa el diminutiu orguet. Penso que aquest mot, com tants, ha patit una metàtesi per dissimilació (és a dir, com que hi ha dues es juntes, canviant la primera vocal per la segona quedaran més allunyades) i ha esdevingut ergonets que, pronunciat segons la variant central, neutralitzant les vocals àtones, quedaria /ʔrʔunʔts/. Aquestes metàtesis vocàliques sobretot per dissimilació apareixen més encara en parlars orientals, perquè la neutralització e/a, o/u en multiplicaria les possibilitats.

Finalment, observem el quadre següent:

La diferència entre les parelles de metàtesis anteriors és que les de la primera columna són acceptades en qualsevol diccionari general de la llengua catalana, mentre que en les de la segona columna, només la primera acceptació es considera correcta i, per tant, normativa. A més, un estudi dialectològic no faria res més que engrandir considerablement el segon grup, no pas el primer.

En conclusió:

- 1- El mot maltès argunett representa una metàtesi per dissimilació anticipatòria i en posició pretònica, del mot català orguet, igual que en els casos de cumenió/comunió, xofagor/xafigor, esturnegar/esternu(d/g)ar o eroneta/oreneta.
- 2- La paraula argunet no consta en cap diccionari general de la llengua catalana, de la mateixa manera que no hi consten la majoria de les variants esmentades en la graella anterior.
- 3- Per aquestes raons fonètiques i normatives, concloc que argunett ha de ser considerat un mot català, que prové d'una metàtesi oral per dissimilació del mot orguet, encara que no figuri en cap diccionari.
- 4- Per tant, crec que l'argument de la metàtesi amb què Jordi Bilbeny acaba el seu treball per demostrar la catalanitat de la guitarra és d'una enorme contundència.

Montserrat Camps

BIBLIOGRAFIA:

–Veny, Joan; Llengua i entorn natural, Barcelona, Edicions 62, 2001.

-
- AA.VV. ;Gran diccionari de la llengua catalana, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1998.
 - Alcover-Moll, Antoni M. Alcover- Francesc de B. Moll; Diccionari català-valencià-balear, Palma de Mallorca, 1930-1968.
 - Bilbeny, Jordi; Malta i la guitarra catalana, web de l'INH, 12-04-2019. <https://www.inh.cat/articles/Malta-i-la-guitarra-catalana>
 - Bruguera,Jordi; Diccionari etimològic, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1996.
 - Coromines, Joan; Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana, Barcelona, Curial - “la Caixa”, 1980-1991.
 - Fabra, Pompeu; Diccionari general de la llengua catalana, Barcelona, 1932.
 - Junyent, Carme; “Lingüística històrica”, UB, col. Textos docents, núm. 214, 2006.
 - Moll, Francesc de Borja; Gramàtica històrica catalana, PUV, València, 1992.